

ΚΑΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

[Ἐκ τῶν τοῦ Ἑρβέρτου Σπένσερ].

Σπουδαιολογοῦντες ἀπορροῦμεν διατί, ἐνῶ καὶ ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος τῶν τέκνων ἡμῶν, ὡς καὶ τὸ ἡθικὸν κέρδος ἢ ἡ ἡθικὴ ζημία αὐτῶν, ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ τρόπου τῆς ἀνατροφῆς τῶν, εἰσέτι δὲν εἰσῆλθῃ ἐν τοῖς σχολαίσις ἢ περὶ τῶν εἰρημέων πραγμάτων διδασκαλία. Δὲν εἶνε ἄρά γε τερατώδες τὸ νὰ ἐγκαταλιμπάνεται ἡ τύχη ὀλοκλήρου γενεᾶς εἰς ἕξεις ἀνόητους, εἰς πατρικὰς ἢ μητρικὰς ἰδιοτροπίας, εἰς ὑπαγορεύσεις τροφῶν καὶ εἰς παραινέσεις γραιῖδων; Τὸν ἀποφασίσαντα νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὸ ἐμπόριον ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ἀριθμητικῆς θὰ ἐμεμφόμεθα βεβαίως ὡς ἀνόητον, προβλέποντες τὴν καταστροφὴν του, καὶ ἠθέλαμεν μάλιστα ἐκπλαγῇ ἐπὶ τῇ αὐθαδεῖᾳ του· ὥσαυτάς ἠθέλαμεν λυπηθῇ τὸν νοσοῦντα, ἂν ἐβλέπομεν τινα, μὴ σπουδάζοντα τὴν ἀνατομίαν, λαμβάνοντα ἀνὰ χεῖρας τὴν χειρουργικὴν μάχαιραν διὰ νὰ ἐκτελέσῃ χειρουργικὴν ἐργασίαν. Καὶ ὅμως πόσοι τῶν γονέων ἀναδέχονται τὸ δυσχερέστατον ἔργον ν' ἀναθρέψωσι τὰ τέκνα αὐτῶν, χωρὶς ποτε νὰ ἐπιμεληθῶσι νὰ μάθωσι τὰς ἀρχὰς τῆς φυσικῆς, διανοητικῆς καὶ ἡθικῆς ἀγωγῆς, τὰς ὁποίας ὠφείλον νὰ λάβωσιν ὡς ὀδηγόν· τοῦτο δὲ δὲν μᾶς προξενεῖ τὴν ἐλαχίστην ἐκπληξιν ἀπέναντι πατέρων τοιούτων, καὶ τὸν ἐλάχιστον οἶκτον ἀπέναντι τέκνων, θυμάτων τῶν ἑαυτῶν γονέων.

Μυριάδες θνητῶν ἀνθρώπων, φονευομένων, ἐκατοστῆς μυριάδων ἐπιζώντων διὰ νὰ βιώσωσιν ἐν ἀμφιβολῇ ὑγείᾳ, ἐκατομμύρια αὐξάνοντα ἐν εὐρωστίᾳ μετριωτέρᾳ τῆς ὁποίας ἔπρεπε νὰ ἔχωσι, παρέχουσιν ἡμῖν ἰδέαν τοῦ κακοῦ τοῦ ὁποίου γίνονται παραίτιοι γονεῖς, ἀγνοοῦντες τοὺς νόμους τῆς ζωῆς. Συλλογίσθητι, ὅτι ὁ τρόπος τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδῶν ἐπενεργεῖ, εἴτε καλῶς, - εἴτε κακῶς, ἐπὶ σύμπαντος τοῦ μέλλοντος αὐτῶν, μυριάκις δὲ ἡμπορεῖς ν' ἀπατηθῇς περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ τρόπου αὐτοῦ, καὶ ἀπαξ μόνον νὰ μὴν ἀπατηθῇς, καὶ, μετὰ τὸν συλλογισμόν τοῦτον, καταμέτρησον τὴν ἔκτασιν τῶν ἀπείρων δυστυχημάτων, τῶν εἰσαγομένων ἐν τῷ κόσμῳ, ἕνεκα τοῦ ἡμετέρου ῥιψοκινδύνου καὶ ἀπεριστέτου συστήματος ἀγωγῆς. Ἐπιτρέπομεν εἰς μικρὸν παιδίον νὰ φορέσῃ φόρεμα κοντὸν, λεπτὸν καὶ ἐλαφρὸν, καὶ, οὕτω ἐνδεδυμένον, νὰ ὑπάγῃ νὰ παίξῃ ἐν ὑπαίθρῳ, ῥιγῶν ἐκ τοῦ ψύχους· ἡ ἀπόφασίς μας αὕτη θὰ ἔχῃ βεβαίως τὰ ἀποτελέσματά της ἐφ' ὅλης αὐτοῦ τῆς ζωῆς, εἴτε ἕνεκα νοσήματος, εἴτε ἕνεκα ἐξασθενήσεως τοῦ σώματος. Τὸ ὀλιγώτερον τὸ ὁποῖον ἡμπορεῖ νὰ πάθῃ εἶνε τὸ νὰ μὴ δυνήθῃ νὰ διατηρήσῃ ὅλην τὴν εὐρωστίαν του μέχρι τῆς ἐνηλικιωσέως του, καὶ ἐντεῦθεν νὰ προσέλθωσι προσκόμματα εἰς τε τὴν πρόοδόν του καὶ τὴν εὐημερίαν του. Ὅταν τὰ παιδιὰ υποβάλλονται εἰς σύστημα τροφῆς μὴ ποικίλης, ἢ μὴ θρεπτικῆς,

θὰ αἰσθάνωνται τὰ ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης ἐλλείψεως μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς τῆς ζωῆς τῶν, καὶ ἡ δραστηριότης αὐτῶν, εἴτε ἄρρενα εἶνε, εἴτε θήλεα, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον θὰ ἐλαττωθῇ. Ἀπαγορεύομεν εἰς αὐτὰ νὰ παίζωσι θορυβωδῶς, καὶ ἕνεκα τῆς ἐλαφρᾶς ἐνδυμασίας τῶν, τὰ παρεμποδίζομεν νὰ ἐξέρχωνται ἐν ὥρᾳ ψύχους, πείθομεν δὲ αὐτὰ νὰ ἀποφεύγωσι τὴν χρῆσιν τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ὑγείας, δι' ὧν ἐπρὶοκίσθησαν ὑπὸ τῆς φύσεως, ὅταν δὲ καταντήσωσιν ἀδύνατα καὶ νοσηρά, τὰ ταλανίζομεν ὡς ἀτυχῇ πλάσματα τῆς θεᾶς προνοίας, υποβαλούσης αὐτὰ εἰς τοιαύτην δοκιμασίαν! Τὸ χάος, τὸ ἐπικρατοῦν εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν γονέων, ὡς καὶ παντὸς ἄλλου, παραινεῖ αὐτοὺς νὰ υποθέτωσιν ὅτι τὰ ἀποτελέσματα δὲν ἔχουσιν αἰτίαν, ἢ, ἂν ἔχωσιν, ἡ αἰτία αὕτη εἶνε ὑπερφυσική. Συμβαίνει, ἐνίοτε, ἡ ζήτητομένη αἰτία νὰ εἶνε κληρονομικὴ, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ αὕτη ἔγκειται ἐν τῇ παραλόγῳ πρακτικῇ ἀγωγῇ τῶν παιδῶν. Ἡ εὐθύνη τοσούτων ἀλγηδόνων, τοσαύτης ἐξασθενήσεως, τοσαύτης καταπτώσεως, ἐπιβαρύνει, γενικῶς, τοὺς γονεῖς. Αὐτοὶ ἔχουσιν τὸ καλῆκον νὰ ἐλέγχωσι, κατὰ πᾶσαν ὥραν καὶ στιγμὴν, πᾶν τὸ ἀναγόμενον εἰς τὴν ὑπαρξίν τῶν ἰδίων τέκνων, ἕνεκα ὅμως ἀπανθρώπου κουφότητος, παρεμeloῦσι τὴν γνῶσιν τῶν νόμων τῆς ζωικῆς ἀναπτύξεως, τοὺς ὁποίους ἀδιακόπως παραβιάζουσιν διὰ τῶν διαταγῶν καὶ τῶν ἀπαγορεύσεων αὐτῶν. Ἐν πλήρει ἀγνοίᾳ διατελοῦντες τῶν κυριωτέρων φυσικῶν νόμων, ὑποσκαπτουσιν, ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ, τὴν χρῆσιν τῶν τέκνων τῶν, καὶ, ἐκ προσιμίων, καταδικάζουσιν αὐτὰ εἰς τὴν νότον καὶ εἰς τὴν πρόωρον θάνατον, καὶ θυσιάζουσιν οὕτω, ὅχι μόνον τὰ ἴδια αὐτῶν τέκνα, ἀλλὰ καὶ τοὺς διαδόχους αὐτῶν.

Τὰ ὀλέθρια τῆς ἀμαθείας ἀποτελέσματα ἐκδηλοῦνται μέγιστα ἐπίσης εἰς τὴν ἡθικὴν ἀγωγὴν, ὡς καὶ εἰς τὴν φυσικὴν. Παρκτηρήσατε τὴν νέαν ἐκείνην μητέρα, καὶ μελετήσατε τὴν ὀρισθεῖσαν παρ' αὐτῆς τάξιν, ἐν τῷ δωματίῳ τῆς τροφῆς τῶν τέκνων τῆς. Πρὸ ὀλίγων ἐταῶν, ἡ μητέρα αὕτη ἐκάλητο εἰς τὰ θρανία τοῦ σχολείου, ὅπου τῆς ἐσκότιζαν τὸν νοῦν μετ' ὀνόματα καὶ χρονολογίας, ἡ δὲ δύναμις τῆς σκέψεώς της ἐξησθεῖτο ἐλάχιστον. Ἐκεῖ δὲν ἔδωκαν εἰς αὐτὴν τὴν παραιμικὴν ἰδέαν τοῦ τρόπου τοῦ φέρεσθαι πρὸς μίαν νεογνὸν διάνοιν. Ἐκεῖ ἡ ἀγωγή τὴν ὁποίαν ἀπέκτησεν, ἡ πειθαρχία, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπεβλήθη, δὲν ἦτο διόλου κατάλληλος νὰ διαμορφώσῃ οὕτω αὐτὴν, ὥστε, μόνη της νὰ δύναται ν' ἀνακαλύψῃ τὸν τρόπον αὐτόν. Τὰ ἐπόμενα ἔτη ἀφιερῶθη εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς μουσικῆς καὶ τῶν κεντημάτων, εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν μυθιστοριῶν καὶ εἰς τὰς διασκεδάσεις τοῦ κόσμου. Δὲν εὗρεθῃ ὅμως ἄνθρωπος νὰ προκαλέσῃ τὴν προσοχὴν τῆς γυναικὸς αὐτῆς, πώποτε, εἰς τὰ μητρικὰ καθήκοντα καὶ εἰς τὴν βαρεῖαν εὐθύνην τὴν ὁποίαν θὰ ἀνυπόληπτα νυμφευ-

ομένη, ὅπως οὕτω ἀποκτήσῃ τὴν βάσιμον ἐκείνην νοερὰν ἀνάπτυξιν, ἣτις ἤθελε τὴν προετοιμάσει νὰ υποφέρει τὸ βάρος τῆς τοιαύτης εὐθύνης. Προσβλέψατε λοιπὸν τώρα πρὸς αὐτήν, καὶ εἰδατέ την δυσχεραίνουσαν ἀπέναντι τοῦ ἐκτυλισσομένου χαρακτῆρος τοῦ παιδὸς τῆς, τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὁποίου ἡ φύσις εἰς αὐτὴν καὶ μόνην ἐνεπιστεύθη. Προσέξατε, καὶ θ' ἀνακαλύψετε τὴν παχυλὴν αὐτῆς ἀμάθειαν περὶ ὅλα τὰ φαινόμενα, τὰ ἐνασχολοῦντα αὐτήν, θὰ πεισθῇτε δὲ πόσον τυφλῶς ἐπιλαμβάνεται πραγμάτων, περὶ τῶν ὁποίων οὐδεμίαν ἔχει βεβαίαν πεποίθησιν, καὶ θὰ ὁμολογήσατε ὅτι ἡ τοιαύτη μήτηρ στερεῖται τῆς ὑφίστης τῶν ἐπιστημῶν! Ἡ γυνὴ αὕτη δὲ γνωρίζει τὸ ἐλάχιστον περὶ τῆς φύσεως τῶν συγκινήσεων, περὶ τῆς διεπούσης τὴν ἐξέλιξιν αὐτῶν τάξεως, περὶ τοῦ ὁρισμένου ἐκείνου σημείου ὅπου αἱ συγκινήσεις παύουσι νὰ εἶνε σωτήριοι, καὶ ἀρχίζουσι νὰ γίνωνται ἐπιβλαβεῖς. Νομίζει δὲ ὅτι ὑπάρχουσιν αἰσθητά ἀπολύτως κακὰ, ὅπερ ψευδέστατον, καὶ αἰσθητά προσέτι ἀπολύτως καλὰ, μέχρις οἷσδε ποτε βελιοῦται καὶ ἂν φθάσωσιν, ἐνῶ καὶ τοῦτο εἶνε ἐπίσης πλάνη. Ἀγνοοῦσα ποῖον ἐνώπιόν της ἔχει ὁργανισμόν, ἔτι μᾶλλον ἀγνοεῖ τὴν ἐπιρροὴν τὴν ὁποίαν δύναται νὰ ἐκασκήσῃ ἐπὶ τοιούτου ὁργανισμοῦ οὗτος ἢ ἐκεῖνος ὁ τρόπος τῆς μεταχειρίσεως. Καὶ ὑπάρχουσιν, ἄρα γε, ἄλλα πράγματα, τοσοῦτο ἀναπόδραστα, ὅσον τὰ καταστρεπτικὰ ἀποτελέσματα εἰς τὰ ὁποῖα καθεκάστην παρουρισκόμεθα μάρτυρες αὐτόπται; Ἀμαθὴς τῶν διανοητικῶν φαινομένων, διότι τὰ ἀγνοεῖ, δὲν εἶνε εἰς κατὰστασιν ν' ἀνακαλύψῃ τὰς αἰτίας καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν. Ἡ μετολῆσις τῆς λοιπὸν ἀποβαίνει πολλάκις ἐπιβλαβεστέρᾳ τῆς ἀπολύτου ἀπουσίας αὐτῆς. Στενοχωροῦσα, κατὰ πάσαν στιγμὴν, τὴν κανονικὴν καὶ εὐεργετικὴν πορείαν τῶν δυνάμεων τοῦ παιδὸς, παραβλάπτει τοιούτοτρόπως τὴν εὐξίαν του, τὸ μέλλον του, καὶ διαφθείρει τὸν χαρακτῆρά του, ὡς ἐπίσης διαφθείρει καὶ τὸν ἰδικόν της, καὶ ἀποζενεῖται τῆς ἀγάπης αὐτοῦ. Ἀναγκαζομένη ὑπὸ τοῦ φόβου, ὑπὸ τοῦ συμφέροντος καὶ ὑπὸ τῆς ἀγερωχίας, διευθύνει τὰς διαθέσεις τοῦ παιδίου πρὸς τὰς πράξεις ἐκείνας, εἰς τὰς ὁποίας νομίζει ὠφελιμώτερον νὰ ἐνθαρρύνῃ αὐτὸ, οὐδόλως δὲ φροντίζει περὶ τοῦ αἰτίου ἐξ οὗ αὐτὸ ὀρμάται, καὶ εὐχαριστεῖται κατορθοῦσα ὅπως ἡ ἐξωτερικὴ πράξις συμφωνήσῃ πρὸς τὴν νομιζομένην ἀγαθοποιὸν αὐτῆς ιδέαν, οὕτω δὲ ἀντὶ αἰσθημάτων εὐγενῶν, ἀναπτύσσει τὴν ὑπόκρισιν, τὴν νοθερίαν καὶ τὸν ἐγωισμόν. Καὶ, ἐνῶ φαίνεται πρὸς τὸ τέκνον της ὡς ἐξουσιάζουσα ἐκυτὴν, αὕτη τὸ ἐπιπλήττει διὰ πράγματα, ἕνεκα τῶν ὁποίων δὲν εἶνε ἄξιον ἐπιπλήξεως, καὶ ἐνῶ φαίνεται εἰλικρινὴς πρὸς αὐτὸ, τοῦ δίδει πάντοτε τὸ παράδειγμα τοῦ ψεύδους, ἀπαγγέλλουσα κατ' αὐτοῦ ἀπειλὰς τὰς ὁποίας οὐδόλως ἐκτελεῖ. Καὶ ὅμως, ἀγνοεῖ ὁλοτελῶς τὴν ἀλήθειαν ὅτι, τόσον ἐν

τῇ κοιτῶν τῆς τροφῆς, ὡς καὶ ἐν τῷ κόσμῳ, ἡ μόνη σωτήριος διδασκαλία εἶνε ἡ πείρα τῶν καλῶν ἢ κακῶν, εὐαρέστων ἢ δυσαρέστων, συνεπειῶν, τῶν πηγαζουσῶν φυσικῶς ἐκ τῶν ἰδίων ἡμῶν πράξεων. Ἀφώτιστος πάσης θεωρίας, ἀνίκανος νὰ αὐτοδιοικηθῇ ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παιδὸς ἐκτυλισσομένων συμβεβηκότων, ἡ νέα αὕτη μήτηρ ἀκολουθεῖ, ἀσυλλογίστως καὶ ὁλεθρίως, μόνον καὶ μόνον, τὰς στιγματίας αὐτῆς ὁρμάς.

Μὴ δὲ, καὶ αὕτη ἡ νοερὰ ἀγωγὴ, δὲν διευθύνεται ἀπαρράλκτως ὡς τὴν ἡθικὴν καὶ τὴν φυσικὴν; Ἄν παραδέχσασιν ὅτι ὁ ἀνθρώπινος νοῦς διέπεται ὑπὸ νόμων, καὶ ὅτι ἡ ἐξέλιξις τῆς διανοίας τοῦ παιδὸς εἶνε σύμφωνος μὲ τοὺς νόμους αὐτοὺς, θὰ συμπεράνῃ βεβαίως ὅτι ἡ ἀγωγὴ δὲν δύναται νὰ διευθυνθῇ καλῶς, ἄνευ τῆς γνώσεως τῶν τοιούτων νόμων. Παραλογισμὸς ὅμως θὰ εἶνε, ἂν υποθέσῃς ὅτι δύνασαι νὰ κανονίσῃς τὸν σχηματισμὸν καὶ τὴν ἀλληλουχίαν τῶν ἰδεῶν, χωρὶς προηγουμένως νὰ μάθῃς πῶς αἱ ἰδέαι σχηματίζονται. Πῶς λοιπὸν, ὡς σήμερον ἐνεργεῖται ἡ διδασκαλία, δύναται νὰ διαφέρῃ τῆς προεπούσης καὶ ἐπιθυμητῆς διδασκαλίας, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχουσι σχεδὸν διόλου γονεῖς, εὐαρίθμοι δὲ εἶνε οἱ διδάσκαλοι, οἱ γνωρίζοντες τὴν ψυχολογίαν! Ὅθεν ἡμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὸ σημερινὸν σύστημα τῆς διδασκαλίας εἶνε ἐλαττωματικώτατον, καὶ κατ' οὐσίαν καὶ κατὰ τύπον, διότι, ἐνῶ τὸ σύστημα αὐτὸ παρασιωπᾷ τὰ οὐσιωδέστερα τῶν πραγμάτων, τὸ πνεῦμα ὑποχρεοῦται εἰς πᾶν ὅτι τοῦ εἶνε κακόν, καὶ ὑποχρεοῦται δι' ἑστὶ κακωτέρας μεθόδου. Ὑπὸ τὸ κράτος τῆς μᾶλλον περιωρισμένης ιδέας ὅτι ἐν ταῖς βιβλίαις ἔγκειται ὁλόκληρος ἡ ἀγωγὴ, οἱ γονεῖς βιάλλουσιν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ παιδὸς τὸ ἀλφαριθμητικὸν λίαν προῖτως. Οἱ διευθύνοντες δὲ τὴν ἀγωγὴν μας, ἀρνούμενοι τὴν ἀλήθειαν ὅτι ἡ χρῆσις τῶν βιβλίων εἶνε μέσον συμπληρωματικόν, καὶ ὅτι ἡ δι' αὐτῶν ἀποκτωμένη μάθησις εἶνε ἔμμεσος, ἐν ἑλλείψει τῆς ἀμέσου—μέσου τοῦ ὁρᾶν διὰ ξένων ὀφθαλμῶν, ὅταν δὲν δυνάμεθα νὰ βλέπωμεν διὰ τῶν ἰδίων—εἶνε πάντοτε πρόθυμοι νὰ μᾶς προσφέρωσι τὰ πράγματα διὰ δευτέρας χεῖρας, ἀντὶ νὰ μᾶς εὐκολύνωσι τὴν διὰ πρώτης χεῖρος ἀπόκτησιν αὐτῶν. Μὴ ἐννοοῦντες δὲ τὴν ἀνεκτίμητον ἀξίαν τῆς αὐτομάτου ταύτης ἀγωγῆς, ἣτις εἶνε προῖον τῶν πρώτων ἡμῶν ἐτῶν, καὶ τυφλῶς ττοῦντες ἀπέναντι τῆς ἀενάου παρατηρήσεως εἰς τὴν ὁποίαν ὁ παῖς ἀφοσιούται, καὶ ἣτις, ἀντὶ νὰ παραγνωρίζηται καὶ νὰ παρεμποδίζηται, πρέπει ἐπιμελῶς νὰ βοηθῇται, καὶ ἐπὶ τὸ ἀκριβέστερον καὶ τὸ πληρέστερον νὰ τελειοποιῇται, ἐπιμένουσι νὰ προσηλόνωσι τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὸν νοῦν του εἰς ιδέας ἀκαταλήπτους καὶ εἰς πράγματα προξενούντα ἀποστροφὴν, ἐν τῇ τοιαύτῃ τοῦ βίου ἡλικίᾳ. Κυριευόμενοι δὲ ὑπὸ τῆς δεισιδαιμονίας ταύτης, τῆς ὁδηγού-

σης εἰς τὴν λατρείαν τῶν συμβόλων τῆς ἐπιστήμης, ἀντὶ τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς, ἀμβλυωποῦσιν ἀπέναντι τῆς ἀληθείας ὅτι τότε μόνον πρέπει ν' ἀνοιχθῶσιν ἐν τοῖς βιβλίοις νέαι πηγαὶ γνώσεων, ὅταν πλησιάζωσι νὰ ἐξαντληθῶσιν αἱ ἀποβλέπουσαι τὰ πράγματα τῆς οἰκίας, τῆς οἰοῦ καὶ τοῦ κήπου, καὶ καταννηθῶσιν αἱ παρακολουθοῦσαι αὐτὰ ἐνέργειαι, καὶ τοῦτο, ὅχι μόνον διότι ἡ ἡμέρα γνῶσις εἶνε προτιμητέα τῆς ἐμμέσου, ἀλλὰ καὶ διότι αἱ ἐν τοῖς βιβλίοις λέξεις δὲν ἠμποροῦν νὰ γενήσωσιν εἰρη ἀναλόγους τῆς ἀποκτηθείσης πείρας τῶν πραγμάτων ἰδέας. Σημείωσον ἔπειτα ὅτι ἡ τυπικὴ αὐτὴ διδασκαλία ἀρχίζει λίαν ταχέως, διευθύνεται δὲ, παραβλεπομένων τῶν νόμων τῆς νοερᾶς ἀναπτύξεως. Ἡ διανοικὴ ἡμῶν βαδίζει ἐκ τῶν συγκεκριμένων εἰς τὰ ἀφηρημένα. Τῆς ἀληθείας ταύτης περιφρονουμένης, αἱ θεωρητικαὶ μελέται προτάσσονται, ὡς ἡ τῆς γραμματικῆς, ἥτις ἔπρεπε νὰ εἶνε ἡ ἐσχάτη τῶν σπουδῶν. Ἡ πολιτικὴ γεωγραφία, νεκρὰ καὶ ἀνωφελὲς εἰς τὸ παιδίον μάθησις ἔπρεπε ν' ἀποτελῇ παράρτημα τῆς κοινωνιολογίας, καὶ ὅμως ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχίζει πρωτόλυστα, ἐνῶ ἡ κυριολεκτικῶς λεγομένη γεωγραφία, πρᾶγμα εὐνόητον καὶ εὐχάριστον εἰς τὴν τρυφερὰν ἡλικίαν, εἶνε σχεδὸν παρεμειλημένη. Καί, δύναται τις εἰπεῖν, ὅλα τὰ εἰς τὰ παιδία διδασκόμενα μαθήματα κατατάσσονται ἀνωμάλως. Ὅριστοι, κανόνες καὶ ἀρχαὶ προπορεύονται, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ ἔπωνται, ν' ἀποκαλύπτονται δὲ εἰς τὸ πνεῦμα αὐτῶν ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ὡς ἔπρεπε φυσικῶς νὰ γίνεται, κατὰ τὰς περιστάσεις ἐκάστοτε. Μεθ' ὅλα ταῦτα, ὡς ἐπίμεινον τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἡμῶν συστήματος, τάσσεται, ἐπὶ τέλος, ἡ διδασκαλία τῆς καθ' ἑξῆς ἀπομνημονεύσεως, ἥτις θυσιάζει τὸ πνεῦμα ὑπὲρ τοῦ γράμματος. Τελοςπάντων οἱ διδάσκαλοι ἀμβλύνουσι τὰς ἀντιλήψεις τῆς νέας ἡλικίας διὰ τῆς φροντίδος τὴν ὁποίαν ἔχουσι νὰ ἀντίστανται κατὰ τῆς φύσεως, καὶ νὰ βιάζωσι τὴν προσοχὴν τοῦ μαθητοῦ νὰ στρέφεται πάντοτε πρὸς τὰ βιβλία. Θέλοντες δὲ νὰ κατορθώσωσιν ὅπως εἰσέλθωσιν εἰς τὸν νοῦν τοῦ πράγματος τὰ ὁποῖα δὲν δύναται νὰ δεχθῇ, καὶ νὰ τοῦ παραστήσωσι, πρὸ τῶν πραγμάτων, τὴν γενικὴν αὐτῶν ἰδέαν, συγχύζουσι τὸ πνεῦμά του, καὶ μεταβάλλουσιν αὐτὸν εἰς δοχεῖον ἰδεῶν ἀλλοτρίων, ἀντὶ νὰ δημιουργήσωσιν αὐτὸν ἐρευνητὴν δραστήριον παντὸς πράγματος καὶ πάσης ἰδέας. Τοιοῦτοτρόπως τὸ ἀποτέλεσμα δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶνε ἄλλο παρὰ ὀλίγισται διάνοιαι νὰ κατασταθῶσιν ὅσον ἔπρεπε γόνιμοι. Μετὰ τὰς ἐξετάσεις δὲ τὰ βιβλία τίθενται κατὰ μέρος. Αἱ ἀποκτηθεῖσαι γνώσεις, διὰ τὴν ἑλπιφιν ὁργανώσεως καὶ τακτοποιήσεως, ἀπόλλυνται τάχις, καὶ ὅ,τι ἐξ αὐτῶν μένει, διατελεῖ σχεδὸν πάντοτε εἰς κατὰστασιν ἀδρανῆ, διότι δὲν ἐκκαλεργήθη ἡ τέχνη τῆς τῶν γνώσεων ἐφαρμογῆς, καὶ δὲν ἀνεπτύχθη ἡ δύναμις τοῦ πρακτικ-

εῖν μετ' ἀκριβείας καὶ τοῦ οἰκοθῆν σκέπτεσθαι. Πρόσθετε δὲ εἰς ταῦτα ὅτι, ἐνῶ πολλὰ τῶν διδασκόμενων πραγμάτων μικρὰν σχετικῶς ἔχουσιν ἀξίαν, πληθὺς ἄλλων γνώσεων, σπουδαιότητων, ἡμετέραν ὀλοτελῶς.

Τὰ πράγματα λοιπὸν εἶνε τοιαῦτα ὥστε δύναται νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῶν προτέρων οὕτω πῶς: Ἡ φυσικὴ, ἡθικὴ καὶ διανοητικὴ ἀγωγή τῆς νεότητος εἶνε οἰκτρῶς ἐλαττωματικὴ, καὶ, κατὰ μέγα μέρος, εἶνε τοιαύτη, διότι οἱ γονεῖς ἀγνοοῦσι τὴν ἐπιστήμην ἥτις, μόνη, δύναται νὰ φωτίσῃ αὐτοὺς εἰς τὸ ἔργον τοῦτο. Τί δὲ νὰ περιμένωμεν, ὅταν βλέπωμεν ἀναλαμβάνοντας τὴν λύσιν τοῦ δυσκολοτέρου τῶν ζητημάτων ἀνθρώπου μὴ φαντασθέντας καὶ ποτε νὰ μάθωσι τὰς ἀρχὰς ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡ λύσις αὕτη στηρίζεται; Μαθητεία μακρὰ εἶνε ἀναγκαία πρὸς κατασκευὴν ὑποδήματος, πρὸς οἰκοδόμησιν οἰκίας, πρὸς κίνησιν πλοίου, πρὸς διεύθυνσιν ἀτμομηχανῆς. Τίς λοιπὸν δύναται νὰ πιστεύῃ ὅτι ἡ σωματικὴ καὶ διανοητικὴ ἀνάπτυξις ἐνὸς ἀνθρωπίνου ὄντος εἶνε συγκριτικῶς πρᾶγμα τόσον ἀπλοῦν, ὥστε ὁ τυχὼν νὰ δυνηθῇ νὰ διοικήσῃ αὐτὴν, ἄνευ προηγουμένης μελέτης; Ἄν ὀρθῶς συλλογιζώμεθα ὅτι ἡ διεξαγωγή τῆς τοιαύτης ἀναπτύξεως εἶνε ἡ πολυπλοκωτέρα τῶν φυσικῶν ἀναπτύξεων, καὶ ὅτι τὸ καθήκον τῆς πρὸς αὐτὴν ὀφειλομένης βοήθειας εἶνε μέγα καὶ δυσβάστακτον, δὲν εἶνε ἀφροσύνη νὰ μὴ προπαρασκευάζωμεν τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ μεγίστου τούτου καθήκοντος; Ἡ τοιαύτη λοιπὸν προπαρασκευὴ εἶνε ἀναπόφευκτος καὶ ἀπολύτως ἀναγκαίη, ἀπέναντι πάσης θυσίας. Πατήρ, δὴ γηγῆεις ὑπὸ ἀρχῶν ἐσφαλμένων, τὰς ὁποίας ἀνέξεάστως ἡσπάσθην, ὅταν ἀπολέσῃ τὴν ἀγάπην τῶν τέκνων του, διότι διὰ τῆς μεγάλης τοῦ ἀσθηρότητος ὥλησεν αὐτὰ εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ ἀνυποτάξιν καὶ εἰς τὴν ἡθικὴν αὐτῶν καταστροφὴν, γενόμενος διὰ τοῦτο δυστυχὴς, θὰ εἶνε εἰς κατὰστασιν νὰ σκεφθῇ ὅτι ἡ μελέτη τῆς ἡθολογίας θὰ ἀπέβαινεν εἰς αὐτὸν ὠφελιμωτέρα τῆς μελέτης τοῦ ἀρίστου τῶν ἀρχαίων ποιητῶν. Μητηρ, ὀρνοῦσα τὸ τέκνον τῆς, ἀποβιώσαν ἕνεκα ἐξανθηματικοῦ πυρετοῦ, καὶ παρὰ ἱατροῦ εἰλικρινοῦς ἀκούουσα ὅτι καὶ αὕτη ἡ ἰδία ὑποπτέει ἡδὴ, δηλαδὴ ὅτι τὸ τέκνον τῆς ἤθελε σωθῆν, ἂν ἡ σωματικὴ αὐτοῦ κατὰστασις δὲν ἦτον ἐξηνητημένη, ὡς ἐκ τῆς καταχρήσεως τῆς μελέτης, μικρὰν βεβαίως εὐρίσκει παραγορίαν, ἀπέναντι τῆς θλίψεως καὶ τῆς τύψεως τοῦ συνειδότητος, ἐν τῇ ἀναμνήσει ὅτι τὸ τέκνον τῆς ἐγνώριζε ν' ἀναγινώσκῃ τὸν Δάντην Ἰταλιστῇ.

Ὁρθότατα εἶπεν ὁ λόρδος Βόλινβρωκ: «Πᾶσα σπουδὴ, μὴ τείνουσα ἀμέσως ἢ ἐμμέσως πρὸς βελτίωσιν ἡμῶν ὡς ἀνθρώπων καὶ πολιτῶν, οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ εἰδὸς τι εὐφυοῦς καὶ τερπνῆς νοθεύτητος».